

НОВИЙ ПОГЛЯД НА СТАРУ КОНЦЕПЦІЮ ЧИ НОВЕ ЖИТТЯ ФЕРДИНАНДА ДЕ СОССЮРА?

Олег Лещак
проф., д. філол. н.,
Університет Яна Кохановського в Кельцах, Польща

Присяник О. П. Фердинанд де Соссюр: деміфологізація концепції, Харків: Харківське історико-філологічне товариство, 2018, 276 с.

У кожній науці трапляються постаті корифеїв, котрі здійснили переворот у своїй дисципліні і випередили свій час на багато десятиліть чи навіть століть і при цьому залишились цілком незрозумілими як сучасниками, так і наступними поколіннями. На мою думку, такими мислителями були Імануїл Кант (творчістю которого я займаюся вже багато років) і Фердинанд де Соссюр (творчість которого є об'єктом дослідження у рецензованій монографії). Їх споріднює не лише подібність самих концепцій, що, на мою думку, цілком аргументовано доводить Автор монографії, але й те, що попри всю велич і значущість їхніх поглядів для розвитку філософії і науки, концепції обидвох для мейнстріму зараз є маргінальними.

Доля концепції Канта в цьому сенсі була дещо більш щасливою. Втім, завдяки йому самому: Кант багато писав і багато публікував, активно брав участь в її популяризації (листування, відповіді на рецензії, написання «Пролегомен» як реакція на нерозуміння «Критики чистого розуму»). Тому проблема історичної маргіналізації цієї концепції полягає, скоріше, в її абсолютній нетривіальності і принциповій опозиції до повсякденної, в т.ч. і буденно-наукової картини світу. Канта просто не зрозуміли, хоча автентичних матеріалів для аналізу було й є більш, ніж достатньо.

Доля концепції Соссюра була значно складнішою, але вона не уникла тих же наслідків. І значною мірою з вини самого лінгвіста. Соссюр майже не публікувався. На відміну від Канта, який збудував підстави своєї концепції ще до написання першої «Критики» і потім послідовно викладав її в серії публікацій, Соссюр свою концепцію вибудовував досить довго і зовсім не дбав про її популяризацію. Якби не А. Сеше і Ш. Баллі, можливо, світ ніколи не дізнався б про лінгвосеміологію Соссюра. Проблема, однак, не тільки в тому, що Соссюр не видавався, набагато більшою проблемою було те, що його концепція була викладена досить поверховно, з істотними спотвореннями в методологічній версії його колег, які не слухали його лекцій з загальної лінгвістики і не були знайомі з рукописом книги, в якій він окреслив основи свого підходу. «Курс

загальної лінгвістики» виявився лише частково соссюрівським, оскільки його основу склали довільно відібрані видавцями студентські конспекти. Зрозуміло, що виклад новаторських ідей абсолютно непідготовленим до цього студентам завжди має ті наслідки, що і слухачі не розуміють найважливіших положень, і автор викладає концепцію в спрощеній, більш прийнятній для слухачів формі. Тому більшість положень «Курсу», як виявилось пізніше, не тільки не покривалося, а й істотно суперечило ідеям швейцарського лінгвіста. Публічна суперечка про «істинного» Соссюра повстала в 50-ті роки, ініційована Р. Годелем і Т. де Мауро. У 60-ті роки виходе друком критичне видання «Курсу», а в 1974 р. Р. Енглер видає чорнові записи Соссюра разом з текстами його інаугураційних женевських лекцій, які показали, як і коли виникли підстави концепції.

Матеріали, видані Р. Енглером, були опубліковані в російському перекладі в 1990 році під назвою «Нотатки з загальної лінгвістики». У 1996 році були знайдені нові об'ємні матеріали соссюрівських автографів, зокрема рукопис монографії «Про двоїсту сутність мовної діяльності» («De l'essence double du langage»), видана С. Буке разом з іншими енглерівськими матеріалами в книзі «*Écrits de linguistique générale*» (Париж, 2002). Польською мовою ця робота була опублікована в перекладі і під редакцією Магдалени Данілевічової як «*Szkice z językoznawstwa ogólnego*» (Warszawa 2004). Свого часу я опублікував дві критичні статті, присвячені огріхам цього перекладу. Але високо ціную цю публікацію, оскільки вона дозволила мені і моїм колегам розпочати працю над системною ревізією поглядів швейцарського ученого.

На жаль, ні в Польщі, ні в Україні, Росії, чи в інших пострадянських країнах ця знахідка і її публікація не викликала інтересу. У Польщі була видана єдина монографія, заснована на «новому» Соссюрі — книга Матеуша Ковальського «*Język i czas. Studium myśli naukowej Jana Baudouina de Courtenay i Ferdinanda de Saussure'a*» (Warszawa 2016). Тому я абсолютно переконаний, що величезна заслуга в ревізії багатьох положень «Курсу» на основі цих нових автографічних матеріалів і популяризації останніх належить саме Оксані Просяник. Більше того, представлена на рецензію монографія містить повний і методологічно цілісний виклад концепції швейцарського мовознавця, чого на сьогоднішній день ще ніким не було зроблено.

Книжка має досить цікаву внутрішню логіку: у ній не тільки й не стільки аналізуються саме тексти нововиявлених і опублікованих матеріалів 2002 року, скільки демонструє викладені там концептуальні положення на тлі рецепції тексту «Курсу» і пізніше опублікованих текстів самого Соссюра у науковому середовищі (перш за все радянському і пострадянському). На мою думку, це досить коректний спосіб викладу досліджуваного матеріалу, що цілком вписується в загальну історію побутування концепції Соссюра у лінгвістиці. Тут напрошується наступна аналогія, цього разу з поглядами Сократа. Ми знаємо про них не безпосередньо з текстів самого філософа, а лише з переказів Платона і Антисфена. І це проти-

лежні концепції. Тож концепція Сократа — це, перш за все, її зовнішні інтерпретації. У випадку з Соссюром є все ж істотна відмінність — ми маємо доступ до, хоча й часткових, чорнових, але все ж автографів самого науковця. Тим не менше, у науковому середовищі концепція Соссюра — це не рефлексії над його текстами, а, у найкращому випадку, рефлексії над текстом А. Сеше й Ш. Баллі, а у більшості випадків — безрефлексійна інформація, запозичена з підручників і енциклопедій. Наведені О. Просяник багаточисельні цитати з праць радянських та пострадянських лінгвістів досить ретельно нею проаналізовані і порівняні з фрагментами текстів, створених самим швейцарським лінгвістом.

На увагу заслуговує також структура праці. Поза досить об'ємним історичним та методологічним вступом, вона складається з 4 розділів — трьох концептуально-термінологічних («Langage як основний об'єкт мовознавства в концепції Ф. де Соссюра», «Аналіз фундаментальних понять концепції Ф. де Соссюра: langue — parole — discours (le discursif) та ревізія їх традиційного розуміння», «Аналіз основних постулатів концепції Ф. де Соссюра у світлі їх мовознавчої рецепції») та одного історико-методологічного — «Проблема філософсько-методологічних основ і джерел концепції Ф. де Соссюра». Думаю, що винесення проблеми історичних джерел методології Соссюра в кінець монографії є вірним вибором, оскільки перед з'ясуванням, у чому саме полягає сутність його концепції, важко було б оцінити, погляди яких попередників могли б вплинути на вченого.

Що стосується трьох основних розділів монографії, то спосіб викладу та повнота представлення матеріалу, ретельність концептуального аналізу, логіка аргументації і доказова сила представлених Автором аргументів є майже ідеальними і цілком переконливими.

Праця О. Просяник містить досить об'ємний корпус оригінальних даних (французькою мовою), тим не менше, Автор досить обережно поводить з матеріалом, звіряючи його з іншими фрагментами текстів соссюрівських автографів, у випадку ж матеріалів енглерівського видання, перекладених російською мовою, не боїться проводити критичний аналіз перекладу.

Праця, безсумнівно, заслуговує на популяризацію. З одного боку, вона стане своєрідною компенсацією історичної несправедливості оцінок поглядів Соссюра, з другого ж, — може дати поштовх до розвитку сучасної лінгвістики. Не виключено, що монографія О.Просяник призведе до відродження в українському мовознавстві зацікавлення Ф. де Соссюром, котре, без сумніву, сприятиме розвитку першого та дасть нове життя останньому.